

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СОБЧУК Людмила Василівна

УДК 821.161.2.08

**ПРОЗА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО
І ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОЇ МАЙСТЕРНОСТІ**

10.01.06 – теорія літератури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

ТЕРНОПІЛЬ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ГРОМ'ЯК Роман Теодорович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В. Гнатюка,
завідувач кафедри теорії літератури
і порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
ГАЛИЧ Олександр Андрійович,
Луганський національний педагогічний
університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри
української літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
ЦАРИК Любов Іванівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри історії української
літератури.

Провідна установа: Одеський національний університет
ім. І.І.Мечникова, кафедра теорії літератури
та компаративістики, м. Одеса.

Захист відбудеться 12 квітня 2007 р. о 10/00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано 10 березня 2007 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

ГИЖИЙ В.Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське літературознавство в єдності його традиційно виділених і відносно розмежованих галузей – літературна критика, історія літератури і теорія літератури – давно вже трансформувався за рахунок перш за все компаративістики і культурології, які бурхливо розвиваються в усіх регіонах держави. Цьому сприяли не тільки відомі соціально-політичні зміни у світі, активізація національних стосунків, а й посилення міждисциплінарних зв'язків у гуманітарних науках.

Радикальні перетворення у пострадянському культурному просторі не могли обминути тих тенденцій в духовному житті націй, зміни яких почали складатися в контексті глобалізації нинішнього світу. Разом з процесами універсально-глобального характеру все виразніше про себе заявили і заявляють явища іншої спрямованості і домінанти: проблеми національно-культурної ідентичності в численних багатокультурних середовищах. Інтелектуальні еліти у кожній країні вже зіткнулися з черговим загостренням кризових ситуацій у різних сферах своїх соціумів; почастішали зміни пізнавально-методологічних парадигм навіть у межах одного покоління. Все це і багато інших інновацій безпосередньо чи опосередковано відбилося зокрема і в освіті, науці, літературі, тобто у тих сферах, у яких доводиться сучасним науковцям працювати, виживати і проводити професійну діяльність.

Багатокультурні взаємини, двомовні доквілля, співіснування гетерогенних орієнтацій і різновекторних парадигм природно зацікавили дисертанта міждисциплінарними студіями, різнотипними дискурсивними практиками, суперечливими колізіями поміж ними. Названі аспекти і питання є предметом регулярних обговорень у міжкафедральній лабораторії славістично-методологічних студій при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, в яких беруть участь і філологи Тернопільського економічного університету. Так зародився і визрівав задум дисертації про функціонування широкоживаної у традиційній гуманітаристиці категорії “художня майстерність”. Цей топос доволі аморфний і розпливчастий, хоча його заторкували спроби перетворити літературознавство на одну з так званих “точних” наук.

Уже перше наближення дисертанта до задуму, його попередні бібліографічні пошуки засвідчили величезну кількість текстів, у назву яких включена лексема “майстерність”. Зазначимо тут тільки найбільш показові приклади, зокрема у працях О.Білецького, Б.Бурсова, І.Денисюка, М.Костенко, І.Курганського, С.Шаховського та ін. Не обминається вона і в загальних словниках термінологічного характеру, використовується у збірниках наукових праць чи літературно-критичних публікацій типу “Проблеми. Жанри. Майстерність”.

Звуження обсягу поняття “художня майстерність” пов’язане з творчістю якогось митця чи окремого твору і в такому разі використовуються номінації: “Майстерність Франка”, “Франко – майстер слова”, “майстерність твору”, “майстерність оповіді”, “майстерність композиції” і т. п. Ці та інші контексти і словосполучення, терміносистеми при всій їхній метафоричності *інспірували* і наш намір скористатися *аналогіями* й усталеними тепер парадигмами: ми зважилися досліджувати знайомий із щоденного слововжитку феномен крізь призму раніше вже апробованих уявлень і понять, а то й ідеологем чи міфем, засобами яких спробували верифікувати, увиразнити риторичність цього квазі-терміна – “художня майстерність”.

З цією метою був обраний досвід авторитетного письменника, твори якого (в міру зростання популярності автора) розділялися на дві групи з огляду публічного визнання і частотності літературознавчого аналізу або сучасної інтерпретаційної практики. У цьому зв’язку нам видався репрезентативним Микола Степанович Вінграновський – актор, режисер, поет і прозаїк. Його лірика, що текстуалізувалася у поетичних збірках відомого шістдесятника, була і залишилася після передчасної смерті митця безсумнівним шедевром поета, об’єктом постійно продовжуваного літературно-критичного дискурсу. Натомість проза – новели, оповідання, повісті і роман “Северин Наливайко”, з’являючись друком з 1960 року (“Президент”), впродовж 20 літ привертала увагу дослідників вряди-годи, хоча вже ранні оповідання “Бинь-бинь-бинь...” (1964), як і пізніше “Наш батько” (1980), наче передвіщали той “вибух” прозової неординарності М.Вінграновського, що продемонстрував роман “Северин Наливайко” (1991).

Серед перших захоплених поціновувачів прози М.Вінграновського були О.Климчук, В.Мельник, Т.Салига, Ю.Сердюк, М.Слабошпицький, М.Сулима. Однак на той *ракурс вияву* майстерності відомого поета в іпостасі прозаїка, який (ракурс) нам здається досі ефективним і результативним, звернув увагу лише В.П.Марко: йдеться про, звично кажучи, “*форми викладу у сучасній українській прозі*”. Проте 1983 року, коли серед інших прозових творів розглядався текст М.Вінграновського “Наш батько”, напрацювання новітньої наратології ще не бралися до уваги. Не використав потенційних можливостей міфопоетики, наратології і Т.Салига в своєму нарисі про Вінграновського 1986 року, вийшовши на евристичні спроможності цих парадигм.

Дослідницька ситуація істотно змінилася в Україні з кінця ХХ – початку ХХІ століття, особливо з публікацією в пострадянському просторі праць Ж.Женетта і В. Шміда, з перевиданням давніших праць І.О.Денисюка, В.Тюпи та зростанням кількості наратологічних досліджень, які здійснює молодше покоління українських літературознавців (що засвідчила конференція “Наративні виміри літератури”) і дисертації М. Легкого, праці В.Гижого, В. Сірук-Поліщук, М. Руденко, О.Папуші, діяльність М. Ткачука, полеміка з приводу “Наратологічного словника” (див. журн. “Критика”, “Слово і час”). Усе це і зумовлює, на наш погляд, **актуальність** нового дослідження художньої майстерності Миколи Вінграновського *крізь призму адаптації*

напрацювань сучасної наратології в українському контексті та за умов співіснування різнотипних парадигм.

Своєчасною є також реалізація зазначеного підходу до цієї теми на історико-літературному матеріалі, але у форматі міждисциплінарного дискурсу. Така реалізація визначається потребою теоретико-методологічного додання суперечливих колізій між **традиційним** поглядом на “*викладові форми*” розповідної прози і пропозиціями новітньої наратології.

У поле наших спостережень потрапляє письменницький текст, засоби його творення, норми функціонування голосу автора у діалозі з голосами персонажів. У центр дослідження потрапляє *специфіка* художнього викладу або нарації. Тому нашим наміром було дослідити, *які саме форми художнього викладу і як, у який спосіб* використовує М. Вінграновський у своїх оповіданнях та повістях. З якою метою (з погляду майстерності) він це робить, як саме якась викладова манера “вписується” в контекст його творів. Далі звертаємо увагу на те, *як* у поетиці новел і повістей цього письменника проявляється міфологізм та “зоопсихологізм” і моделюється хронотоп.

Не менш важливим в аналізі проблеми художньої майстерності є врахування широкого контексту у вивченні перекладів творів того чи іншого письменника різними мовами. Тому наприкінці дисертації здійснюємо аналіз перекладів за компаративістською парадигмою, застосовуючи водночас перекладознавчі та компаративістські методи та прийоми.

Перш за все, простежуємо збереження чи модифікацію наративних особливостей тексту оригіналу в англійських перекладах М.Вінграновського, а також ступінь відтворення національної своєрідності та спроби передачі особливостей дитячої психології у перекладах англійською мовою. Для аналізу беремо добірку оповідань М.Вінграновського “Summer Evening” (“Літній вечір”).

Зв’язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася у річницю комплексної теми “Проблеми рецептивної поетики, наратології і транслаторики в українсько-зарубіжних літературних зв’язках”, яка розробляється групою філологів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка при співучасті працівників міжкафедральної лабораторії славістично-методологічних студій (№ державної реєстрації 0105U000718). Праця продовжує напрацювання професорів цього колективу Веретюк О.В., Волкової Т.С., Гром’яка Р.Т., Куцої О.П., Ткачука М.П. і захищених аспірантів, що формувалися у цій школі, – Василюшина О.В., Лано-вик М.Б., Лановик З.Б., Папуші І.В., Гижого В.Л., Бубняка Р.А., Ца-рик О.М., Чуловського Б.С., Костецької О.І., Кіндзерської Ю.О., Руденко М.І., Пасічник О.В. і ряду сучасних пошукувачів, які займаються наратологією.

Мета і завдання дослідження. Основна мета дисертації полягає у тому, щоб співвіднести декілька сформованих і усталених літературознавчих парадигм, які функціонують в українському

академічному і літературно-критичному дискурсах, обґрунтувати можливості й умови їх евристичного використання.

При цьому здійснити такі конкретні **завдання**:

–відібрати з творчої спадщини Миколи Вінграновського прозові тексти як експериментальний матеріал для поставленої мети;

–обстежити літературно-критичний дискурс з приводу різножанрової прози названого письменника, твори якого найменше інтерпретовані з погляду традиційної теорії “викладових форм”;

–виділити із праць авторитетних сучасних зарубіжних наратологів, перекладених наразі російською мовою (Ж. Женетт, В.Шмід), ключові концепти і слова-терміни наратологічного дискурсу;

–зіставити українськомовні терміносистеми з галузі рефлексії над “викладовими формами” з відповідними терміносистемами названих наратологів, маючи за мету пошук суміжних відповідників;

–застосувати наратологічний поняттєво-термінологічний ресурс до аналізу та інтерпретації оповідань і повістей М.Вінграновського з окресленням перспективи генологічного осмислення роману “Северин Наливайко”;

–експлікувати поняття “художня майстерність прозаїка” наратологічними засобами;

–трансформувати понятійно-термінологічну “мову” традиційних літературознавчих шкіл (культурно-історичної, психологічної), адаптувавши її у парадигмах новітніх шкіл структурального, рецептивно-комунікативного і міфопоетикального спрямування.

Об’єкт дослідження – проза М. Вінграновського в аспекті системності форм художнього викладу крізь призму сучасної наратології.

Предмет дослідження – наративні виміри, наратологічна експлікація поняття “художня майстерність письменника”, який ефективно розгортає віршовані і прозові дискурси.

Теоретико-методологічною основою дисертації є праці та ідеї, концепти зарубіжних теоретиків літератури (Ю. Лотмана, Ж. Женетта, В. Шміда, А.Компаньона, І.Льїна, В.Тюпи, Г.Косікова та ін.), українських (Г.Сивоконя, І.Денисюка, Р.Гром’яка, О.Галича, Т.Гундорової, О.Веретюк, Я.Поліщука, М.Савельєвої, А.Нямцу, О.Чиркова, М.Гіршмана, Г.Клочка, М.Ткачука, О.Червінської та ін.) в галузі загальної і рецептивної поетики, наратології і, зокрема, праці про художній світ спадщини М.Вінграновського – М.Сулими, М.Ільницького, Т.Салиги, В.Марка, М.Слабошпицького, В.Мельника, О.Ковальчука, В.Базилевського, В. Моренця, В. Саєнко, Н. Димитрової та ін.

Відповідно до мети і завдань у дисертаційному дослідженні застосовувалися на різних етапах літературознавчі **методи**: філологічний коментар, елементи психологічного,

герменевтичного аналізу, а найчастіше – історико-порівняльні, структурно-функціональні, наратологічно-поетикальні методики і різновиди методик.

На початку дисертаційного дослідження характеризуємо його поняттєво-термінологічні підстави і засоби. Беручи за основу наративні типології Ж.Женетта та В.Шміда, виділяємо провідні ознаки художнього повісткування – наративність, фікційність (фіктивність), намагаємось дати відповідь на запитання, що ж, власне, є вигаданим і фактуальним у функціонуванні художнього твору, і з допомогою цього переключити мову про “майстерність прозаїка” з психологічного плану в аспект *текстуальний, поетикальний*. З цією метою і використовуємо засоби наратології, як і парадигми літературної семіотики.

Наукова новизна отриманих результатів. Уперше крізь призму наратології досліджені оригінальні і перекладні версії прози Вінграновського, запропоновані способи наратологічної експлікації поняття “художня майстерність прозаїка” і мотивовано спробу можливого співіснування і використання різних літературознавчих парадигм на основі гетерогенних епістемологічних систем.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційна робота в цілому й опубліковані праці автора можуть використовуватися у процесі викладання теорії літератури, проведенні спецкурсів і спецсеминарів з терміносистем сучасного літературознавства, наратології, інтерпретації художніх текстів, створених різними мовами; пропозиції і висновки дисертації сприятимуть удосконаленню навчально-наукової роботи на гуманітарних факультетах і відділеннях, які готують фахівців з перекладознавства.

Апробація результатів дисертації. Праця обговорена на спільному засіданні кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кафедри іноземних мов Тернопільського державного економічного університету і міжкафедральної лабораторії славістично-методологічних студій, де і рекомендована до захисту (протокол № 2 від 21 вересня 2006 р.). Фрагменти дослідження було оприлюднено на другій західно-регіональній науково-методичній конференції “Лінгво-дидактичний плюралізм навчального процесу з іноземних мов у вищих навчальних закладах” (Тернопільська академія народного господарства, 22-25 травня 1999 року); міжнародній науковій конференції “Наративні виміри літератури” (Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 23-24 жовтня 2003 року); XIV міжнародній науковій конференції “Мова і культура” імені професора Сергія Бураго (Інститут філології Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка, 20-24 червня 2005 року); на міжвузівському науковому семінарі “Терміносистема слов’янського літературознавства” (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 30 вересня – 1 жовтня 2005 року).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відбиті у семи наукових працях, у т. ч. – у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, одній статті – в інших виданнях та у тезах двох конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст викладено на 168 сторінках. Список використаних джерел нараховує 242 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено стан дослідження проблеми, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено його предмет та об'єкт, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Подана коротка характеристика методів, які були використані в роботі. Названо конференції і семінари, де апробовані результати дисертаційного дослідження.

У **першому** розділі *“Поняттєво-термінологічні основи дослідження “майстерності прозаїка”* простежуються основні тенденції розуміння літературознавчого терміна “художня майстерність”, і здійснена спроба експлікації поняття “художня майстерність прозаїка”, пропонується застосування сучасної наратологічної термінології як засобу інтерпретації художньої прози Миколи Вінграновського.

Зазначається, що сучасний стан науки про художню літературу, який відзначається конфронтацією і співіснуванням численних підходів до мистецтва слова, різними методами осягнення його сутності чи інтерпретації завершених окремих творів, дає підстави для *різноманітних* трактувань поняття “художня майстерність”. З використанням відповідного до нього терміна названо статті, монографії, дослідження, довідники, розраховані на учнів, студентів, молодих літературних критиків і письменників. У них використовувалися різні “парадигми”, “методології”, “методологічні основи”, рідко обминається питання етимології слова “майстерність” і похідного словосполучення “художня майстерність”. Тому в підрозділі 1.1 **“Експлікація поняття/терміна “художня майстерність прозаїка”** проаналізовано літературознавчі концепції поняття “художня майстерність” в контексті відповідної епохи. Констатуємо, що термін “художня майстерність” (і похідні від нього – “майстерність поета”, “майстерність прозаїка”, “майстерна композиція”, “майстер оповіді”, “майстер характеротворення” і т.п.) склався в традиційному літературознавстві і широко побутував ще в літературознавчих школах XIX століття. Терміносполуки з лексемою “майстерство”, “мастерство”, “majster” знаходимо в спадщині літературознавців Німеччини, Росії, України, Польщі; зокрема в Україні у працях Івана Франка, Олександра Білецького, а згодом і провідних

літературознавців середини ХХ століття – від Л. Новиченка, С.Шаховського до Г. Сидоренко і наших сучасників, як І.О. Денисюк.

Як засвідчили дослідження російських теоретиків літератури та естетиків (Б.Бурсов, О.Бушмін, Ф.Овсянников та ін.), поняття, яке передається відповідним терміном, має вузьке і широке значення і *не може залишатися сталим* з розвитком художньої літератури і появою нових літературознавчих шкіл.

У другій половині ХХ століття у зв'язку з інтенсивною зміною і збагаченням методологій гуманітарних наук, відповідно і літературознавчих парадигм традиційне розуміння художньої майстерності як вищого рівня вправності і досконалої творчості зазнавало інновацій, трансформацій і конкретизації з кожним видатним мистецьким твором, творцем і діяльністю мислителя-дослідника. Цей процес відбувався найінтенсивніше у Франції, Німеччині, у США, а відтак з послабленням цензурних утисків і в Росії. Спадщина М.М. Бахтіна, Ю.М. Лотмана – найяскравіший приклад того, що навіть за несприятливих умов *оновлення методологічних засад науки і поняттєво-термінологічних засобів* відбувалося неухильно. Зроблено висновок про те, що теорія (теоретична рефлексія) як обстеження та осмислення “повістярської техніки” розгорнулася за минулих понад 100 років у сучасну наратологію; її поняттєво-термінологічний інструментарій вже ефективно тепер застосовується замість “метафізичного туману” (І.Франко), догматичних поетик до “докладних обсервацій” над тим, чому “твори штуки, навіть витискуючи у нас сльози, справляють нам розкіш” (І.Франко), дають “текстуальну насолоду” (Б.Барт).

У підрозділі 1.2 **“Сучасна наратологічна термінологія як засіб інтерпретації художньої прози Миколи Вінграновського”** зроблено акцент на основних наративних концептах, необхідних в аналізі художнього твору.

Одним із засобів реінтерпретації художньої прози може бути сучасна наратологія, яка чутливо реагувала на оновлення епічної прози як розповідного мистецтва слова. Понятійно-термінологічні пропозиції цієї галузі гуманітарних знань систематизовані у працях Ж. Женетта і В.Шміда.

Зосереджуючи увагу на таких явищах і аспектах як взаємостосунки між автором і суб'єктом мовлення, співвідношення тексту наратора і тексту персонажа, оповідні інстанції (зокрема, абстрактний автор, абстрактний читач, фіктивний наратор, фіктивний читач (наратор)), як точка зору (фокалізація), типи наратора, наративні трансформації, проблема інтерференції тексту наратора і тексту персонажа, еквівалентність і т.і.), дисертант цією термінологією далі оперує, аналізуючи прозу М. Вінграновського.

У **другому** розділі *“Різновекторність художнього світу митця (Прозова спадщина Миколи Вінграновського)”* простежується зміна і співіснування літературознавчих парадигм майже за 50

років, коли публікував свої твори М.Вінграновський. Ця традиційна літературознавча парадигма трактується наразі умовним прийомом.

Виходячи з того, що на неї *проектувалася* парадигма наратоло-гічної терміносистеми, весь корпус прозових текстів М. Вінграновського розглянуто не хронологічно, за роками їх написання і публікації, що наvertsало б нас в історико-літературний дискурс. Центральним і конструктивним для дослідника, який дотримувався теоретичної проєкції щодо художньої практики відомого шістдесятника, обрано концепт “художній світ митця”. Такий концепт попри його безсумнівну цілісність, допускає аналітичний розгляд-анатомування за різними тематичними, жанровими групами, які умовно окреслювалися як певні вектори. Такий дослідницький прийом дав можливість аргументувати та ілюструвати майстерність прозаїка у використанні біографічного матеріалу з часів воєнного дитинства, повоєнного лихоліття, років навчання, життя у кіномистецтві і міжнародній діяльності письменника. І разом з тим дозволяв відтіняти не стільки художній «вмисел/домисел», скільки поступове нарощування в спадщині прозаїка міфологічних первнів, тієї, за терміном М.Ю. Савельєвої, *міфізації культури*, що породжує оригінальну авторську міфопоетику.

У процесі аналізу художньої майстерності М. Вінграновського-прозаїка довелося урізноманітнювати українськомовний лексемно-термінологічний ресурс за рахунок ще не повсюдно вживаних слів, як “о-мовлення”, “о-словлення”, “уявлення”, “текстуалізація”, “конкретизація” тощо, які закорінені у традиції феноменологічного літературознавства. Водночас видалося доцільним зрідка зберігати і використовувати наратологічні кальки.

У підрозділі 2.1 **“Пам’ять з часів війни (багатосуб’єктна гетерогенна нарація у художньому світі М. Вінграновського: повість “Первінка” і новели “Бинь-бинь-бинь”, “Наш батько”, “Женя”)** проаналізовано чотири тексти, які за своїм хронотопом співіснували у фізичному реальному світі періоду Другої світової війни; той історичний період репрезентований пам’яттю про воєнне і післявоєнне буття на півдні України, а пам’ять як психологічна категорія через модус спогадів (пригадування, згадування) стала засобом розгортання нарації, творцями якої були різновікові суб’єкти – підлітки і дорослі люди. Носіями мовно-мовленнєвої духовної діяльності виявилися персонажі художньо-літературних творів прози письменника Миколи Вінграновського. Як фізична особа своїм віком і досвідом автор був ровесником відтворених персонажів, автором створеного художнього світу, невіддільного від мовлення-говоріння-нарації, що їх оприявнювали фікційні постаті, змодельовані письменником-прозаїком у текстах-наративах “Первінка”, “Бинь-бинь-бинь”, “Наш батько”, “Женя”. Ми не вичерпуємо концептів “дітей війни”, “пам’яті про воєнне і повоєнне лихоліття”, або життя-буття того покоління, яке несло в собі і пронесло впродовж свого життя трансформації “радянської дійсності”. Наочним прикладом такого соціально-політичного, культурно-історичного, художньо-естетичного модифікування стала

професійна діяльність Миколи Вінграновського і розширення залишеного ним художнього світу. Мотиви війни і воєнних колізій можна відчувати/відчитувати і розшукати в інших його прозових творах, що мають інші теми, проблеми, образні доміанти. Крізь них, на нашу думку, проглядаються *інші* вектори цілісності цього художнього світу.

У підрозділі 2.2 **“Гомогенна (гомодігетична) нарація митця (“Рік з Довженком”, “Пересадка”, “Не дивись мені в спину”, “У глибині дощів”)**” зосереджено увагу на тому ракурсі, який увиразнює кіномистецтво як потужну пристрасть Миколи Вінграновського.

Смислотворчими центрами обраних і проаналізованих текстів семантично стала нарація гомодігетичного типу. Перформативний аспект наративного висловлення є безпосередньою дією креативної дискурсії, проєктованої на рецептивну свідомість. Це веде за собою когнітивну роботу із сприйняттям: управління актами внутрішнього зору і внутрішнього слуху адресата. Цей аспект трактуємо невід’ємним від наративних актів. Він виступає у цьому плані як комунікативне середовище. Наратором-творцем, регулятором розповідних стратегій, які активізують літературну рецепцію компетентних читачів, є митець з пам’яттю про війну та її кінозображення (“Пересадка”).

Пам’ять кінематографіста-письменника на повну потужність вибухнула у повісті “У глибині дощів”. Ця повість є прикметною у нашому контексті не стільки тим, що демонструє творчо-організаційні клопоти режисера-керівника знімальної групи, скільки оповідним дискурсом про відбір акторів для втілення вифантазованого образу центрального персонажа. Водночас текстуальний автор як фікційна постать наративу виконував функції гармонізації цілісного твору, переплавляючи достовірні реалії з фантазмами у ймовірний словесний образ, що вимагає у реципієнтів постійної інтерпретативної співтворчості. З такого погляду досвід Вінграновського-прозаїка слугував не ілюстрацією до теоретичних узагальнень, а був способом утвердження літературознавчої рефлексії, яка поширюється аж на новітню наратологію. Поєднуючи поняття/терміни наївної свідомості читачів-аматорів, з одного боку, з іманентними концептами митця типу інтуїтивно-симультанного креатора, з другого, цей текст увиразнював герменевтичні прийоми фахових інтерпретаторів.

У підрозділі 2.3 **“Герменевтичні проєкції міфопоетики (“Сіроманець”, “Манюня”)**” зроблено акцент на особливостях авторської міфопоетики.

Художній світ письменника задає й увиразнює такі проєкції, які скеровують увагу дослідників до таких, нероз теоретично заманіфестованих дискурсів, як *міфологія*, *міфопоетика*, *нاراتивні стратегії*.

Ряд творів М. Вінграновського з його художнього світу містять ще неексплікований матеріал для виразної дискурсалізації проблеми герменевтичних проєкцій міфопоетики крізь призму наратології. Детально аналізуючи повість М. Вінграновського “Сіроманець”, розглядаючи її у

міфологічному контексті, фантастичному, яке часто переплітається з реальним, показуємо, що образ вовка Сіроманця у творі М. Вінграновського сприймається крізь міфологічну свідомість. Міфотворчість письменника виявляється, насамперед, у спонтанній грі його уяви, пластичному саморозгортанні образів. Складається враження, що автор і сам достеменно не знав, якою буде його наступна **фантазема**, що далі діятиметься з літературним героєм. Розкриваючи тему “Сіроманця”, зауважено ще одну особливість цієї повісті – **“зоопсихологічний міфологізм”** автора, тобто його вміння показати і текстуалізувати глибокий аналіз психології звіра. Міфологія письменника проста і зрозуміла, бо подібні твори присвячені дітям.

Несподіваною з жанрового погляду повістю-параболою “Манюня” по суті формально завершена творча еволюція прозаїка. Ця повість не тільки увиразнила окремі аспекти художнього світу М. Вінграновського, а й актуалізувала важливі літературознавчі питання, зокрема, пов’язані з переходом до інших парадигм осмислення розповідних стратегій, з використанням різних термінологічних систем. Важливим у сенсі наративу повісті “Манюня” є розуміння просторово-часових відношень, без яких неможливо було пояснити неповторність естетичної своєрідності митця.

На матеріалі повісті М.Вінграновського “Манюня” зроблено спробу переформатувати поняття “точки зору” в наратологічному сенсі. Практикуємо це як зумовлений зовнішніми і внутрішніми *факторами вузол умов*, що впливають на сприйняття і передачу подій у художньому творі.

У підрозділі 2.4 **“У світлі міфології... Міфопоетика і наратологія як ключі до художньої майстерності повісті “Не дивись мені у спину” (1969) і новел “На добраніч” (1977), “Гусенятко” (1978), “Скрина” (1980)”** обґрунтовано оприсутнення художньої майстерності М. Вінграновського-прозаїка у ліричних повістях та новелах.

Художня майстерність Вінграновського у творі “Не дивись мені в спину” зумовлена мистецьким *тактом* письменника, який спромігся уникнути прямолінійного публіцистичного пафосу, декларативної дидактики, ліричної стихії емоційного вибуху, підвівши читачів до зіткнення двох потоків образно-сміслових асоціацій: руйнівного горизонту смерті (його символізують печальний Сивко і позбавлений польоту Лелека) і народження нового життя. Порозуміння і гармонія стосунків у світі тварин і людського породілля – такий найузагальненіший смисл цієї притчі-параболи.

Відтворення-наслідування духовно-інтелектуального самоспо-стереження, своєрідної інтроспекції в іпостасі лиса (“На добраніч”), а насправді зосередженої на собі людини, доведене до філігранної витонченості настільки, що занурення у словесний текст дає компетентним читачам справжню естетичну насолоду і підставу для висновку: не про зоосеміозис йдеться, не про хитрого

лиса, а про – людську істоту, про рафіновану людяність. Такий наратив, який розгортає від імені лиса письменник-режисер, є взірцем артистизму – у розумінні І. Франка.

Глибинний смисл значення твору “Гусенятко” задається усім внутрішнім сюжетом, який розбудовується з народженням, виживанням гусеняти і його порятунком. Ці “пригоди” осмислюються й озвучуються в нарації і гусеняти, і наратора-відавторського оповідача. Без посилань і цитувань дослідження з міфології чи новітньої наратології письменник майстерно вибудував наратив під заголовком “Гусенятко”, актуалізувавши і міфему “потворного гусеняти”, і міфологему про той золотий час в історії людської пракультури, який умовно позначають парадигмою “коли ще звірі говорили”. Вінграновський від твору до твору вправніше ступав шляхом міфопоетики. І це засвідчує не тільки “Гусенятко”, а й новела “Скрина”, яка написана 1980 року і починається відверто безсумнівним міфологічним (у звичному для українця форматі демонології) мотивом: “У селі жила відьма”. Письменник випробував свій художній світ у відьомському дискурсі.

Найбільшим з підрозділів другого розділу є підрозділ 2.5 **“Міфотворчість на історичному матеріалі у художньому світі М.Вінграновського: зміна парадигм у новаторському явленні (“Северин Наливайко”)**”, який яскраво демонструє *зміну* літературознавчих парадигм.

З погляду теорії і практики рецептивно-комунікативної парадигми художнього світу та його конкретизації в тексті і функціонування завершеного й опублікованого літературного твору роман “Северин Наливайко” найпромовистіше уявлює, увиразнює згадану проблематику взагалі, і терміносистему зокрема. Не претендуючи на докладний аналіз-дослідження цього твору, у роботі зупиняємося на окремих його домінантах, крізь які цілісність твору і новаторства уявлюється-іrrадіює на феномен реципієнта-носія цілого художнього світу.

Новаторство і вдосконалення художньої майстерності Вінграновського-прозаїка наочно ілюструються на матеріалі цього роману не вперше і не тільки здобутками української химерної прози від О.Ільченка, В.Земляка, В.Дрозда, Є.Гуцала до сучасників, яких зараховують до новітніх літературно-мистецьких течій як постмодернізм (Ю.Андрухович, В.Жадан та ін.) чи феміністично-гендерні пошуки (О.Забужко, Н.Зборовська, М.Матіос ін.). У нашому ракурсі достатньо виразними є такі романи, як “Мальви” Р.Іваничука, “Скрип коліски” І.Чендея, “Дім на горі” В.Шевчука, “Чорна свіча від Ілени” Р.Федорова та ін. Правда, їх докладніший аналіз розширював би історико-літературний контекст, натомість більше важить визрівання, еволюція художнього світу прозаїка Вінграновського і зміна стилетворчих чинників, які ставалися в нього на історичному матеріалі. На такому тлі роман «Северин Наливайко» завдяки нестримній винахідливості актора-режисера-прозаїка, що мав потужний досвід ліричного поета, увиразнює необхідність нових засобів текстотворення з допомогою міфем і міфологем на історичному матеріалі. У цьому зв'язку

пригодилися ті парадигми, які свого часу пропонували Н. Черченко, В. Саєнко з Н.Димитровою та особливо академік І. Дзюба.

Евристичну плідність і ефективність протягом аналізу зміни наукових парадигм виявив у реферованій роботі наратологічний концепт “текстової інтерференції”, докладно розроблений німецьким славістом В. Шмідом.

У **третьому** розділі “*Англомовні версії з художнього світу М.Вінграновського*” пунктирно простежено, як художній світ М.Вінграновського окреслився в один з векторів у культурний простір українсько-американського горизонту.

Заключний розділ не претендує на вичерпний аналіз іншомовних версій прози М. Вінграновського. Таке завдання вписується у формат перекладознавства і лише якоюсь мірою – компаративістики. Беремо до уваги ті аспекти й елементи перекладотворення, які взаємодіючи, пов’язуються в єдине ціле. Передусім звертаємо увагу на способи передачі наративних структур, в яких відбиті особливості дитячої психології. У такому випадку діє ряд відношень: автор – дійсність – художній твір – читач (дитина), а в літературний процес включаємо ще й особу перекладача, **перекладача-наратора**, і всі процеси, що відбуваються в його свідомості при перекладі – рецепція, осмислення, відтворення іншою мовою.

Акцентуємо увагу на тому, що для того, аби художній переклад був бездоганим, з точки зору мовознавства – вистачить порівняльної стилістики двох мов, а під літературознавчим кутом зору необхідна зіставна поетика “двох поетичних мов, двох *образних* структур”, які зважають на текстуальну інтерференцію.

З погляду мети пропонованого дослідження годі було оминати ту перспективу на подальші студії, які здійснюватимуться, можливо, в майбутньому.

Принципово важливим видається висновок про розпросторення художнього світу українського митця в англомовний світ культури. Неоціненну роль у цій проекції відіграла акторська кінематографічна творча діяльність Миколи Вінграновського, а також перекладів подружжя Мойри та Юрія Луцьких. Хоча ще належить здійснити додаткові текстологічні і перекладознавчі пошуки, але перспектива залишається цілком ймовірною, а її збагачення і конкретизація тепер можливі.

Те, що зробив перекладач А. Біленко, заслуговує підтримки і належного поцінування, але передбачає й інші версії, у тому числі й іншими мовами.

Нагальним завданням є переклад іншими мовами історичного роману М. Вінграновського “Северин Наливайко”, який істотно розширює уявлення про українську прозу у форматі міфопоетики.

У висновках зазначається таке:

1. Історико-літературний матеріал – зокрема творчість Миколи Степановича Вінграновського – послужив підставою для дисертації, зорієнтованої на дослідження у річищі теорії літератури за спеціальністю 10.01.06.

Використаний матеріал розглядався як ілюстративна база не для аргументування якихось нових для теорії літератури ідей чи стрункої концепції, а для міркувань, розгортання наукового дискурсу з приводу зміни і співіснування літературознавчих парадигм.

2. У праці осмислено і зіставлено *традиційне* для гуманітаріїв поняття “художня майстерність літератури (письменника, твору, творчості)” і новітні напрацювання з наратології як відносно виокремленої з гуманітаристики галузі знань про спосіб передачі інформації в сфері “повісткування”, мовно-словесного спілкування. У цьому *історико-літературознавчому* контексті зіставлено в свою чергу парадигми, які склалися протягом ХІХ – першої половини ХХ століть, тобто використано новий поняттєво-термінологічний апарат, який формувався під впливом розвитку епічної прози, з оновленням манери і техніки відображення об’єктивної дійсності, так званої суб’єктивізації форм оповіді/розповіді. В українському літературознавстві ця парадигма відома під терміном “викладові форми”.

3. У дисертації враховано еволюцію вчення про викладові форми повісткування (рос. “повествование”) і надбання новітньої наратології у працях французького теоретика Ж. Женетта і німецького славіста В. Шміда, які адаптовано до українських традицій. Наратологічні концепти – поширені тепер парадигми – спроектовано на оповідно-розповідні твори Миколи Вінграновського.

4. **Новизна** дисертації вбачається у спробі експлікувати традиційне поняття “художня майстерність прозаїка” засобами наратології, які докладніше розпрацьовані у сучасному форматі теорії літератури.

5. *Структура* праці видається асиметричною: перший і третій розділи – короткі, найбільшим є другий. Він центральний, відповідає назві і меті дисертації та охоплює найвагоміші (і тепер загально визнані) прозові тексти письменника.

6. Другий розділ поділений на підрозділи не за принципом історії літератури (хронологічний розгляд різножанрових творів), а за тематико-проблемними векторами, де домінують парадигми, які одна одну змінювали. Ці парадигми наголошуються назвами підрозділів із зазначенням творів, що там аналізуються.

7. У проаналізованих різножанрових творах, написаних у різний період творчості письменника, проявляються на рівні образотворення і поетики такі парадигми, як *реалістично-міметична, психологічна, психо-аналітична (архетипна) і міфопоетична*. Вони змінюються за принципом домінанти у функціонуванні, не витісняючи одна одну цілковито, продовжуючи співіснувати.

8. Концепти і відповідна термінологія новітньої наратології, розпрацьовані на художній практиці М. Пруста, Л. Толстого, Ф.Достоевського, відсилають читачів за законами семіотики до художнього світу цих авторів і увиразнюють типологічні особливості прозових творів М.Вінграновського.

9. Перекладені англійською мовою окремі твори М.Вінграновського (українським перекладачем А. Біленком і американцями українського походження Мойрою та Юрієм Луцькими), засвідчують перекладність оригінальної прози Миколи Степановича Вінграновського. Вважаємо, що перекладні версії роману “Северин Наливайко” розширили б уявлення іншомовних читачів про потенційні можливості української історичної прози.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Собчук Л.В. Розповідна майстерність Миколи Вінграновського у світлі сучасної наратології (на матеріалі повісті “Сіроманець”): Наративні виміри літератури. Матеріали Міжнародної конференції з наратології. Тернопіль, Україна, 23-24 жовтня 2003 р. / Упорядник І.В. Папуша // *Studia methodologica*. Вип. 16. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – С. 160-164.

2. Собчук Л.В. До англомовної рецепції малої прози М.Вінграновського (на прикладі перекладів оповідання «Гусенятко») // *Мова і культура*. (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 8. – Т. VI. Ч. 3. Художня література в контексті культури. – С. 168-173.

3. Собчук Л.В. Сучасна наратологічна термінологія як засіб осмислення художньої прози М. Вінграновського (на прикладі повісті “Манюня”) // *Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка*. – Вип. 26. – Житомир: РВ ЖДУ, 2006. – С. 143-146.

4. Собчук Л.В. Просторово-часова організація малої прози Миколи Вінграновського (на матеріалі повісті “Кінь на вечірній зорі”). – *Гуманітарний вісник*. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. праць. Число 10: У двох томах. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – Т. 1. – С. 134-137.

5. Собчук Л.В. Наратологічна експлікація традиційного поняття «художня майстерність» // *Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми: Науково-методичний семінар / За ред. Р. Гром'яка*. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – С. 289-293.

6. Собчук Л.В. Різновекторність художнього світу митця (прозова спадщина Миколи Вінграновського). / *Зб. наук. пр. за ред. проф. Гром'яка Р.Т. Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації*. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – С. 237-263.

7. Собчук Л.В. Просторово-часовий континуум малої прози Миколи Вінграновського (на матеріалі повісті “Пересядка”) // *Тези доповідей Міжнародної наукової конференції*,

присвяченої 40-річчю Тернопільського державного економічного університету, 25–26 травня, м. Тернопіль. – Тернопіль: фірма НВП “Еліком” ЛТД, 2006. – С. 147–149.

АНОТАЦІЯ

Собчук Л.В. Проза Миколи Вінграновського і проблеми художньої майстерності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2007.

У дисертації досліджується проблема художньої майстерності М. Вінграновського-прозаїка крізь призму адаптації напрацювань сучасної наратології (зокрема, наративних типологій Ж.Женетта та В.Шміда) в українському контексті, співіснування літературознавчих парадигм.

Експлікується поняття “художньої майстерності” наратологічними засобами. Важливе місце в дисертаційному дослідженні займає трансформація понятійно-термінологічної “мови” традиційних літературознавчих шкіл (культурно-історичної, психологічної), їх адаптація у парадигмах новітніх шкіл структуральної, рецептивно-комунікативної і міфопоетикальної.

Простежено збереження чи модифікацію наративних особливостей тексту оригіналу М. Вінграновського в англомовних перекладах. Обрані для аналізу тексти розглядаються як величезний наративний потенціал творчості письменника, що увиразнює, експлікує проблеми художньої майстерності.

Ключові слова: художня майстерність, наратив, типи нарації, літературознавчі парадигми, експлікація, текстова інтерференція.

АННОТАЦИЯ

Собчук Л.В. Проза Микола Винграновского и проблемы художественного мастерства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2007.

В диссертации изучается проблема художественного мастерства М. Винграновского-прозаика посредством адаптации достижений современной нарратологии (в частности,

нарративных типологий Ж. Женетта и В. Шмида) в украинском контексте, сосуществование литературных парадигм. Эксплицируется понятие «художественное мастерство» нарратологическими средствами. Важное место занимает трансформация понятийно-терминологического «языка» традиционных литературоведческих школ (культурно-исторической, психологической), их адаптация в парадигмах новейших школ структурализма, рецептивно-коммуникативной и мифопоэтической.

Прослеживается соблюдение или модификация нарративных особенностей текста оригиналов М. Винграновского в англоязычных переводах. Используемые для анализа тексты рассматриваются как нарративный потенциал творчества писателя, что сказывается на выразительности, экспликации проблемы художественного мастерства.

Ключевые слова: художественное мастерство, нарратив, типы наррации, литературоведческие парадигмы, экспликация, текстовая интерференция.

SUMMARY

Sobchuk L.V. Mykola Vinhranovsky's prose and the problems of artistic skill. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Science (Philology) Degree in speciality 10.01.06. – Theory of Literature. – Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, 2007.

The dissertation presents the research of M. Vinhranovsky's artistic skill as a prosaist in the light of modern narratology achievements adaptation to the Ukrainian traditions, of literary criticism paradigms co-existence. In this historical and literary context the paradigms introduced during the 19th and the first half of the 20th centuries are compared.

Transformation of the terminology of the traditional literary schools (cultural and historical, psychological ones) and its adaptation in the paradigms of modern approaches (structural, receptive and communicative, mythopoetical ones) is traced.

The evolution of the theory of expounding narrative forms (in particular in the works by the French theorist G. Genette and the German specialist of Slav language and literature V. Shmid) is taken into consideration.

The main narratological concepts and literary terms introduced by famous modern foreign narratologists are used. The narratological theory of “text interference” elaborated by V. Shmid is rather efficient through the analysis of literary paradigms development. Widely spread now paradigms of narratology concepts are examined through M. Vinhranosky's prose.

New conceptual and terminological apparatus is applied – it was formed under the influence of epic prose development with new manner and technique of depicting the objective reality, i.e. so-called subjectivization of narrative forms.

In this aspect the traditional concept of “artistic skill” is explicated by narratology means.

The interrelation between **speaker, teller, narrator** in M. Vinhranosky’s stories and in his novel “Severyn Nalyvayko” as well as characteristics of their semantic functions are revealed.

The literary and critical discourse on writer’s fictional texts is made as these texts have not been studied to the full extent, the analysis being done according to the traditional narrative theory.

The works by M. Vinhranosky chosen for the analysis are considered as the tremendous narrative potential of the writer’s creative works which explicate his artistic skill.

Narrative strategies of M. Vinhranosky’s prose give grounding to prove the correlation of modern and traditional ways of fictional texts organization, of functioning the author’s voice in a dialogue with the voices of his personages.

The forms of the artistic narration, the way M. Vinhranosky uses them in his pieces of prose are in the very centre of the investigation.

The preservation (in some cases) or modification (in the other ones) the narrative peculiarities of English translations is investigated. It is pointed out that M. Vinhranosky’s works translated into English by A. Bilenko and Dr. George S.N. Luckyj demonstrate the possibilities of identical reproduction of original M. Vinhranosky’s prose by the means of other languages (in particular of English). It is also emphasized that translations of the M. Vinhranosky’s novel “Severyn Nalyvayko” would enrich the foreign reader’s notion of the potential possibilities of the Ukrainian historical prose. It gives an opportunity to explicate the problems of artistic skill.

Key words: artistic skill, author’s narrative, types of narration, literary paradigms, explication, text interference.